

Gulnoza RASHIDOVA,

O'zbekiston Milliy universiteti Jizzax filiali "Oila psixologiya" kafedra dotsenti v.b., pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doctori PhD

E-mail: rashidovagulnoza596@gmail.com

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent v.b B.Norbekova taqrizi asosida

KREATIVLIK VA IQTIDOR PSIXOLOGIYASINING ILMIY-NAZARIY JIHATLARI

Аннотация

Bugungi kunda barchamiz doimiy o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy sharoitda yashamoqdamiz. Globallashuv jarayonlari shiddat bilan kechayotgan, axborot oqimi ortib borayotgan bir davrda har bir shaxsdan uzluksiz rivojlanish hamda moslashuv talab etilib, u yangi sharoitlarga moslashishga yordam beradigan shaxsiy kompetentsiyaga ega bo'lishi kerak. Hozirgi kunda shunday muhim kompetentsiyalardan biri - kreativ tafakkur, yuqori ijodiy faollik va kreativ xulq-atvordir. Mustaqil ijodiy fikrlash qobiliyatini shakllantirishda tanqidiy fikrlashi va o'z faoliyatiga munosabatlarini o'zgartirish masalasi o'ta muhimdir. Chunki bu masala bevosita inson ruhiyatiga, ongiga, tafakkuriga ta'sir etish yo'li bilan amalga oshiriladi.

Kalit so'zlar: Kreativlik, postmodernizm, intellektual, Geshtalt fenomenologik, konsepsiya, kognitiv.

ПСИХОЛОГИЯ ТВОРЧЕСТВА И ТАЛАНТА НАУЧНЫЕ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация

Сегодня мы все живем в постоянно меняющихся социально-экономических и социокультурных условиях. В эпоху стремительных процессов глобализации поток информации увеличивается, от каждого человека требуется постоянное развитие и адаптация, он должен обладать личностной компетентностью, которая помогает ему адаптироваться к новым условиям. Одной из таких важных компетенций в наше время является творческое мышление, высокая творческая активность и творческое поведение. Критическое мышление и изменение отношения к своей работе очень важны для формирования навыков самостоятельного творческого мышления. Потому что эта проблема реализуется путем непосредственного воздействия на дух, разум и мышление человека.

Ключевые слова: Творчество, постмодернизм, интеллектуальный, гештальт-феноменологический, концепт, когнитивный.

PSYCHOLOGY OF CREATIVITY AND TALENT SCIENTIFIC AND THEORETICAL ASPECTS

Annotation

Today, we all live in constantly changing socio-economic and socio-cultural conditions. In the era of rapid globalization processes, the flow of information is increasing, continuous development and adaptation are required from each person, he should have personal competence that helps him to adapt to new conditions. One of such important competencies nowadays is creative thinking, high creative activity and creative behavior. Critical thinking and changing attitudes to one's work are very important in forming independent creative thinking skills. Because this issue is implemented by directly affecting the human spirit, mind, and thinking.

Key words: Creativity, postmodernism, intellectual, Gestalt phenomenological, concept, cognitive.

Kirish. Kreativlik (lot., ing. "create" – yaratish, "creative" yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati ma'nosini ifodalaydi. Shaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg'ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo'ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. Shuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi.

Biz ijodkorlik tushunchasining tarixiy ildizlariga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, ijod - insonning psixologik hodisasidir. U bizning turimiz evolyutsiyasiga, shuningdek aql-idrokka xizmat qilgan. Aslida, ijodkorlik va aql bir-biriga yaqin aloqada ekanligi ta'kidlanadi, lekin ular bizning ruhiy dunyomizning ikki xil o'lchovi ekanligi barchamizga ma'lum bo'lib turibdi. Yuqori darajadagi ijodkorlar aqli bo'lishlari shart emas va IQ darajasi yuqori bo'lganlar ham ijodkor bo'lishlari shart emas. Qadim zamonlardan buyon bu tushuncha mohiyatini falsafa orqali tushuntirishga harakat qilingan. Buni bir qator psixologik nuqtayi nazardan ham ko'rib chiqishgan.

Antik davrda ijod. Ellin faylasuflari ijodni ilohiyot orqali tushuntirishga harakat qilishgan. Ular ijodkorlik g'ayritabiyy ilhom turi, xudolarning injiqligi ekanligini angladilar. Ijodkor ilohiy mahsulot yoki g'oyalarni yaratish uchun zarur ilhom bilan to'ldirilgan bo'sh idish deb hisoblandi. Masalan, Aflotun shoirni xudolar egallagan muqaddas mavjudot deb bilgan, u faqat uning o'zlari buyurgan narsani yaratishi mumkin deb hisoblagan. (Platon, 1871). Shu kabi fikr-mulohazalar ko'rsatadiki, ijodkorlik uyg'onish davriga qadar davom etadigan aristokratik qarashlarni ifodalaydigan tanlanganlar uchun mavjud bo'lgan sovg'a edi.

O'rta asrlarda ijodkorlik. Insonning rivojlanishi va idrok etilishi uchun muhim davr deb hisoblangan. O'rta asrlar ijodni o'rganishga unchalik qiziqish uyg'otmaydi. Bu ijodiy ulug'vorlik davri hisoblanmaydi, shuning uchun yaratilish mexanizmini tushunishga harakat qilishda ko'p harakat bo'lmagan. Bu vaqtning qiziquvchan haqiqati shundaki, ko'plab ijodkorlar o'zlarining shaxsiyatlarini inkor etishni tasdiqlovchi o'z asarlariga imzo chekishdan voz kechishdi.

Zamonaviy davrda ijod. Ushbu bosqichda, ijodning ilohiy kontseptsiyasi irsiy xususiyat g'oyasiga yo'l berishni susaytirgan. Shu bilan birga, insonparvarlik konsepsiyasi paydo bo'lib, undan inson endi o'z taqdiriga yoki ilohiy tashlab qo'yilgan jonzot emas, aksincha uning paydo bo'lishining hammuallifidir - deb qaralgan.

Uyg'onish davrida ijod. Bu klassik qayta tug'ilish davri. Badiiy ishlab chiqarish ajoyib tarzda o'sib boradi va natijada ijodiy shaxsning ongini o'rganishga qiziqish ortadi. Ijodkorlik haqidagi munozaralar hozirgi paytda "tabiat va tarbiya" ikkiligiga (biologiya yoki tarbiya) qaratilgan, garchi u juda ko'p empirik ko'maksiz bo'lsa ham turli xil qarashlar mavjud bo'lgan. Insonlarning zukkoligiga bag'ishlangan birinchi risolalardan biri 1575 yilda "Fanlar uchun ixtirolarni tekshirish" asarini nashr etgan ispaniyalik shifokor Xuan Xuarte San-Xuanga tegishli bo'lib, differentsial psixologiya va kasbiy qo'llanmaning kashfiyotchisi hisoblanadi. XVIII asrning boshlarida Kopernik, Galiley, Gobbs, Lokk va Nyuton kabi shaxslar tufayli ilm-fanga bo'lgan ishonch, insonning aqliy kuch bilan muammolarni hal qilish qobiliyatiga ishonchi kuchayib boravergan va gumanizm mustahkamlangan.

Kant ijodkorlikni tug'ma narsa deb tushungan, tarbiyalanishi mumkin bo'lmagan va shaxsning intellektual xususiyatini tashkil etadigan tabiat in'omi deb hisoblagan.

Postmodernizmda ijodkorlik. Ijodkorlikni o'rganishda birinchi empirik yondashuvlar 19-asrning ikkinchi yarmiga qadar sodir bo'lmagan. Ijodkorlikning paydo bo'lishiga o'sha paytda psixologiya o'zining falsafadan ajralib, eksperimental fanga aylana boshlagani ham ta'sir ko'rsatgan, shuning uchun odamlarning xulq-atvorini o'rganishda pozitivistik harakatlar kuchaygan. O'n to'qqizinchi asrda irsiy xususiyat tushunchasi ustun keldi. Ijodkorlik erkaklarning o'ziga xos xususiyati edi va ijodkor ayollar mavjud bo'lishi mumkin - deb taxmin qilish uchun ko'p vaqt kerak bo'ldi. Ushbu g'oyani tibbiy xususiyatlar, jismoniy xususiyatlarning irsiyligi to'g'risida turli xil topilmalar bilan mustahkamladi. Lamark va Darvin o'rtasidagi genetik meros haqida qizg'in bahs-munozaralar asrning katta qismida ilmiy e'tiborni tortdi. "O'rganilgan xususiyatlar ketma-ket avlodlar o'rtasida berilishi mumkin" - deb ta'kidladi Darvin (1859). U genetik o'zgarishlar shunchalik tez sodir bo'lmashini ko'rsatdi, na amaliyot yoki o'rganish natijasi, balki ular uzoq vaqt talab qilinadigan turlarning filogeniyasi paytida tasodifiy mutatsiyalar natijasida yuzaga kelishini ta'kidladi.

Postmodernizm ijodni o'rganishda Galtonning (1869) Darvin evolyutsiyasi va assotsiatsion oqim tomonidan katta ta'sir ko'rsatgan individual tafavutlarga bag'ishlangan asarlarida joylashgan bo'lishi mumkin. Galton psixologik ijtimoiy o'zgaruvchilarni e'tiborsiz qoldirib, irsiy xususiyatni o'rganishga e'tibor qaratdi. Galtonning qiziqarli ishlariga qaramay, XIX-asr va XX-asr boshlari psixologiyasi mentalitetni yoki kuzatib bo'lmaydigan jarayonlarni o'rganishni rad etgan bixeviorizm tomonidan belgilangan yo'ldan yurib, oddiyroq psixologik jarayonlarga qiziqish bildirgan. Xulq-atvor sohasi ijodkorlikni o'rganishni XX-asrning ikkinchi yarmiga qoldirdi, faqat pozitivizm, psixoanaliz va Geshtaltning saqlanib qolgan qatorlari bundan mustasno bo'ldi.

Ijodkorlikning geshtalt ko'rinishi. Geshtalt ijodkorlikning fenomenologik kontsepsiyasiga hissa qo'shdi. Geshtaltistlar ijodkorlik g'oyalarning yangi va boshqacha tarzda birlashishi emasligini himoya qildilar. Fon Erenfels 1890 - yilda birinchi marta geshtalt (aqliy naqsh yoki shakl) atamasidan foydalanadi va o'z postulatlarini tug'ma g'oyalari kontsepsiyasiga asoslaydi, chunki u ongda butunlay paydo bo'lgan va mavjud bo'lish hissiyotlariga bog'liq bo'lmagan fikrlar bor - deb hisoblaydi.

Ijodiy fikrlash - bu geshtaltlarning shakllanishi va o'zgarishi, ularning elementlari ma'lum bir barqarorlikka ega bo'lgan tuzilmani tashkil etuvchi murakkab munosabatlarga ega, shuning uchun ular elementlarning oddiy birlashmalari emas deb bilishgan. Bu shuni anglatadiki, ijodiy yechimlar odatda mavjud geshtaltga yangicha qarash, ya'ni muammoni tahlil qiladigan pozitsiyani o'zgartirganda olinadi. Geshtaltga ko'ra, umuman olganda yangi nuqtayi nazarga ega bo'lsak, uning elementlarini qayta tartibga solish o'rniga, ijodkorlik paydo bo'ladi - deb hisoblashgan.

Psixodinamika bo'yicha ijodkorlik. Psixodinamika ijodni o'rganishda 20-asrning birinchi yarmida katta sa'y-harakatlarini amalga oshirdi. Psixoanalizdan ijodkorlik ongli voqealik va shaxsning ongsiz impulsleri o'rtasidagi zo'riqishdan kelib chiqadigan hodisa sifatida tushuntirildi. Freyd yozuvchilar va rassomlar o'zlarining ongsiz istaklarini ijtimoiy maqbul tarzda ifoda etish uchun ijodiy g'oyalarni ishlab chiqarishini ta'kidlaydi. Shuning uchun u san'at bu kompensatsion hodisadir - deb baholaydi. Bu musiqa yoki xudolarning mahsuloti, g'ayritabiiy sovg'a emas, balki ijodiy ma'rifat tajribasi shunchaki ongsiz ravishda onga o'tishini ta'kidlab, ijodni baholashga yordam beradi. Ijodkorlikni zamonaviy o'rganish. 20-asrning ikkinchi yarmida va 1950 yilda Gilford tomonidan boshlangan an'anaga rioya qilgan holda, ijodkorlik faqatgina differentsial psixologiya va kognitiv psixologiyaning muhim ob'ekti bo'lib kelgan. Ikkala urf-odatlardan ham yondashuv asosan metodik vositalar qatorida tarixshunoslik, ideografik tadqiqotlar, psixometriya yoki meta-analitik tadqiqotlar yordamida empirik bo'lib kelgan. Psixometrik o'lchovlar asosida kreativlikning amaliy yechimlari o'rganila boshlandi.

Hozirgi vaqtdagi ko'p o'lchovli yondashuv. Shaxsiyat, idrok, psixosotsial ta'sirlar, genetika yoki psixopatologiya singari xilma-xil jihatlar tahlil qilinadi. So'nggi o'n yil ichida ijodkorlik bo'yicha tadqiqotlar ko'paygan va o'quv va ta'lim dasturlarining takliflari sezilarli darajada o'sdi. Ammo biz hatto ijodning universal ta'rifi erisha olmadik, shuning uchun biz hali ham uning mohiyatini to'liq tushunishdan yiroqmiz. Ehtimol, psixologik tadqiqotga, masalan, istiqbolli kognitiv nevrologiya kabi yangi yondashuvlar va texnologiyalar qo'llanilsa, biz ushbu murakkab va qiziquvchan ruhiy hodisaning kalitlarini kashf eta olamiz. Shu ma'noda juda ko'plab ilmiy-nazariy ishlar tadqiqotlar tizimli ravishda tashkil etilib borilmoqda. Bu borada ko'plab xulosalar olinmoqda.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va faravon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi // Toshkent: "O'zbekiston", 2016. – 56 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2016 yil yakunlari 2017 yil istiqbollari bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi // Xalq so'zi gazetasi 2017 yil 16 yanvar, №11;
3. Илин.Е. П. Психология творчества креативности одеронности. 2009.
4. Барышева Т. А. Креативност. Диагностика и развитие. СПб., 2002.
5. Барышева Т. А., Жигалов Ю. А. Психолого-педагогические основы развития креативности. СПб., 2006

6. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология. 2-е изд., перераб. и доп. СПб: Изд-во «Питер», 2000. 320 с
7. Salaxutdinova M, Musinova R Ijod va Kreativlik Psixologiyasi T; monografiya 2008.
8. F.I.Xaydarov N.I.Xalilova.Umumiy psixologiya.darslik. Toshkent 2009.
9. D.Alibekov, G.Rashidova va A.Sharafitdinov. Kreativ psixologiya. O`quv qo`llanma. Toshkent 2023.